

Aleksandra POSTAWA
Politechnika Śląska
Wydział Architektury

PRZEKSZTAŁCENIA KRAJOBRAZÓW POSTINDUSTRIALNYCH. WYBRANE ZAGADNIENIA

Streszczenie. Artykuł traktuje o wybranych zagadnieniach przekształceń krajobrazów postindustrialnych zgodnie z Europejską Konwencją Krajobrazową. Przedstawiono tu przykłady przekształceń terenów postindustrialnych, które wpisują się w działania EKK.

POSTINDUSTRIAL LANDSCAPE TRANSFORMATIONS. CHOSEN ASPECTS

Summary. This paper describes postindustrial landscape transformations according to "European Landscape Convention". Presented landscape transformations are examples of this convention.

1. Wstęp

Krajobraz jest dobrem zastanym przez człowieka. Jednakże na skutek jego działalności ulega on przemianom. Z krajobrazu naturalnego (przyrodniczego) przekształca się w krajobraz kulturowy (antropogeniczny) – rozpatrywany jak twór gospodarki ludzkiej. W wyniku ekspansywnej działalności człowieka krajobraz naturalny kurczy się coraz bardziej.

Przemiana krajobrazu to proces stały, który istniał od zawsze. Zmiany mogą być powolne, ewolucyjne lub gwałtowne (np. jednorazowe wylesienie, powstanie sztucznego zalewu). Przekształcenia krajobrazu przebiegają różnie w zależności od poziomu cywilizacyjnego, na większą skalę występują wraz z silnym uprzemysłowieniem. To właśnie gwałtowny rozwój przemysłu w XIX w. przyczyniły się najbardziej do zmian w krajobrazie. Górnictwo węgla kamiennego, brunatnego i hutnictwo przyczyniły się do znacznej degradacji eksploatowanych terenów. Spadek znaczenia przemysłu ciężkiego i górnictwa w 2 poł. XX w. spowodował, że tereny przemysłowe stały się obszarami dotkniętymi chorobą ekologiczną i społeczną. Tereny, będące niegdyś źródłem dobrobytu, same wymagają uzdrowienia, przede wszystkim na poziomie mentalności społecznej.

2. Przekształcenia krajobrazów wg Europejskiej Konwencji Krajobrazowej (EKK)

Europejska Konwencja Krajobrazowa podejmuje problematykę przekształceń w aspekcie czynnika ludzkiego. Konwencja została przyjęta przez Radę Europy we Florencji w 2000 r. Jest to pierwsza koncepcja prawa międzynarodowego, która traktuje krajobraz jako całość. Według tej konwencji krajobraz to:

„(...) obszar, którego charakter jest wynikiem oddziaływania i współdziałania czynników naturalnych i/lub antropogenicznych (EKK art. 1a). Krajobraz jest tu rozumiany nie tylko jako bierny obiekt działań społecznych, lecz jako podstawowy składnik europejskiego dziedzictwa kulturowo-przyrodniczego, mający wpływ na kształtowanie się lokalnej kultury.”¹

EKK zwraca uwagę na wartości historyczno-kulturowe, strukturę osadniczą, relacje socjokulturowe, zwyczaje i obyczaje regionalne, ludowe, a także na kulturę przemysłową i jej wpływ na pozostałe wartości. EKK dąży do zachowania specyfiki regionu, bo bez kontynuacji tradycji nie ma mowy o zachowaniu tożsamości kulturowej żyjącej w danym regionie społeczności. Ważnym elementem jest partycypacja publiczna, ponieważ założeniem jest nie tylko przywrócenie wartości ekologicznych, ale także i społecznych. Ważni są ludzie, którzy tworzą krajobraz i dlatego proces przemian należy zacząć właśnie od nich - od ich sposobu postrzegania (najczęściej negatywnego) zdegradowanych terenów poprzemysłowych.

3. Przykładowe projekty

Autor przedstawia dwa przykłady działań zgodnych z Europejską Konwencją Krajobrazową. Pierwszy z nich, zakrojony na szeroką skalę, to IBA III (Internationale Bauausstellung – Fürst Pückler Land) na Dolnych Łużycach. Drugi - Silesianum, czyli centrum edukacji i informacji o regionie, powstające w Śląskim Parku Przemysłowym w Rudzie Śląskiej, jest przykładem działania iniekcyjnego, punktowego, które zapoczątkować ma przemiany wielkoskalowe.

IBA III na Dolnych Łużycach to spółka powstała w 1997 roku, a jej działania przewidziane są na lata 2000 – 2010. Obejmuje ona tereny odkrywkowego górnictwa węgla brunatnego na terenie Dolnych Łużyc (byłe NRD), które straciły na znaczeniu wraz ze zjednoczeniem Niemiec. Zaczęto zamykać kopalnie i elektrownie, a ludzie w znacznej

¹ Przekształcanie Krajobrazów. Zalecenia na przykładzie trzech europejskich krajobrazów poprzemysłowych. H. Heenemann GmbH & Co, Internationale Bauausstellung (IBA) Fürst Pückler Land, Berlin 2005, s. 10.

większości przenieśli się na zachód. Nastąpiła recesja na skutek spadku aktywności gospodarczej, a co za tym idzie, liczby mieszkańców.

Zadaniem spółki IBA na tych terenach jest przede wszystkim wspieranie procesu odnowy społecznej przez kształtowanie nowych krajobrazów. Prowadzone działania mają być impulsem do przemian społecznych i ożywienia gospodarki. Spółka IBA wspomagana jest przez cztery regiony wiejskie: Elbe – Elster, Dahme – Spreewald, Oberspreewald – Lausitz, Spree – Neisse oraz Cottbus. Działania spółki IBA to: organizacja międzynarodowych warsztatów, konferencji, wymiana doświadczeń i zdań w jak najszerszym gronie, dla innowacyjnego projektowania architektury i krajobrazu. Priorytetowe jest nadanie terenowi utraconych walorów estetycznych i krajobrazowych, poszukiwanie możliwości rozwoju gospodarczego dla tego wyludniającego się regionu.

Główne 24 projekty IBA dotyczą ośmiu „wysp krajobrazu” (rys. 1) o różnym charakterze i jednej „wyspy europejskiej”.

Według tej koncepcji region Łuzyc tworzą następujące wyspy krajobrazu:

- Centrum IBA
- Kultura Przemysłowa
- Sztuka Krajobrazu
- Krajobraz w Okresie Przemian
- Świat Wody
- Kultura Preindustrialna – Przyroda Postindustrialna
- Miasto Jezior – Miejskie Jezioro Cottbus
- Krajobraz kulturowy Księcia Pücklera
- Wyspa Europejska

Rys. 1. Wyspy Krajobrazu

Fig. 1. Landscape Island

Źródło: mesh design

„Wyspy” tematyczne mają być połączone drogami lądowymi i wodnymi, szlakami turystycznymi, m.in. szlakiem reliktyw przemysłu energetycznego. Tak wzbogacona tematycznie przestrzeń ma stanowić atrakcję turystyczną regionu.

Pierwszym spektakularnym działaniem na terenie IBA było przekształcenie mostu przerzutowego węgla brunatnego (F60) w atrakcję turystyczną (rys. 2). Ten ogromny zabytek przemysłowy, znajdujący się w Lichterfeld, zwany jest leżącą wieżą Eiffla. Po tej niezwykłej konstrukcji, o długości 502 metrów, oprowadzane są wycieczki turystyczne. Jest to przykład

zmiany negatywnego wizerunku. Region zyskał punkt rozpoznawczy, do którego ściąągają rzesze turystów.

Senftenberger See (rys. 3), jezioro powstałe w wyniku zalania kopalni odkrywkowej węgla brunatnego w 1973, jest przykładem doskonale funkcjonującego ośrodka turystycznego na terenie Łużyc. Przykład, powstały długo przed rozpoczęciem działalności IBA, potwierdza celowość jej działań, ponieważ te ocenić można będzie ze znacznej perspektywy czasu. IBA III skupia szereg działań wielkoskalowych i punktowych na ogromnym terenie, jest największym placem budowy krajobrazu w regionie.

Rys. 2. F60, Most przerzutowy w Lichterfeld, obecnie atrakcja turystyczna, fot. Peter Radke
Fig. 2. F60, Former mining conveyor bridge, tourist attraction nowadays, photo Peter Radke

Rys. 3. Senftenberger See, jezioro powstałe w skutek zalania odkrywkowej kopalni węgla brunatnego
Fig. 3. Senftenberg lake, created by flooding lignite mine

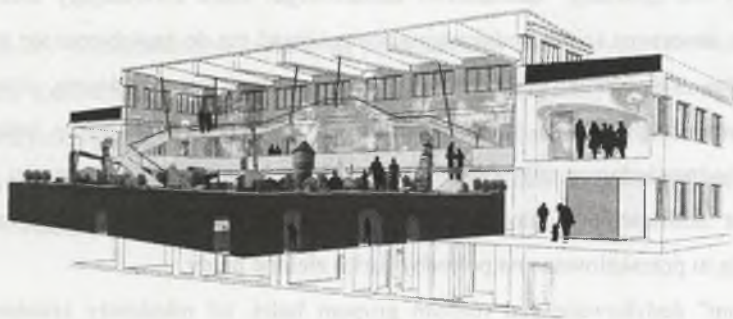
Źródło: www.google.com

„Silesianum” to warsztatowy projekt studencki zagospodarowania terenu i budynków po byłej Kopalni Węgla Kamiennego „Wawel”, który doczekał się realizacji. Autorzy koncepcji to: Aleksandra Postawa, Michał Stangel i Aneta Wiatr, natomiast projekt realizacyjny powstał w zespole: Szymon Opania, Aleksandra Postawa, Aneta Wiatr.

Teren położony w samym centrum Aglomeracji Górnośląskiej posiada bardzo dogodną lokalizację dla pełnienia funkcji edukacyjnych i marketingowych. Region ten nie jest bowiem

do końca odkryty. Na swoje „pięć minut” czekają liczne, atrakcyjne i korzystne pod względem inwestycyjnym obszary poprzemysłowe. Niektóre z nich są już dziś kojarzone jako atrakcje turystyczne, świadczące o charakterystycznej kulturze i architekturze Śląska (np. udostępniona do zwiedzania Kopalnia Luiza w Zabrze, czy zabytkowa Sztolnia Czarnego Pstrąga w Tarnowskich Górach, znajdujące się na szlaku zabytków techniki). Jednakże jest jeszcze wiele takich, które oczekują na odkrycie i zainwestowanie. Projekt podejmuje próbę stworzenia takiego miejsca, w którym będzie można zdobyć cenne informacje o regionie, zabytkach, szlakach turystycznych, kulturze i tradycji oraz terenach pod inwestycje. Miejsce to stać się ma nie tylko świadectwem przeszłości, ale również przyszłości i rozwoju. „Silesianum”; to także jeden z punktów edukacyjnych dla dzieci i młodzieży szkolnej.

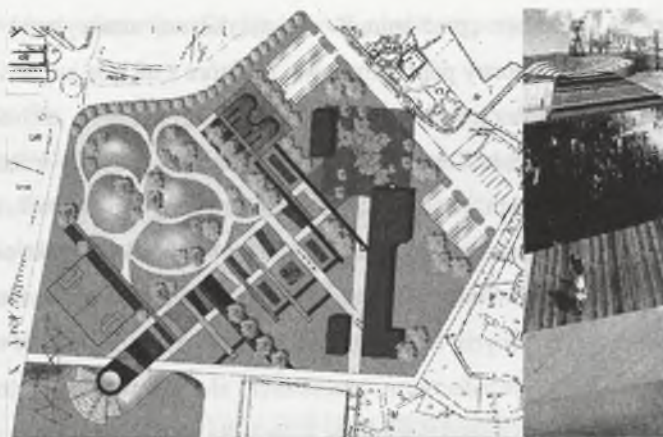
Obok założonej z góry funkcji inkubatora przedsiębiorczości budynki po byłej cechowni, łaźni i lampowni zajmowane będą przez funkcje edukacyjną i promocyjną. W najbardziej reprezentacyjnym z obiektów (tj. w cechowni) znajdować się ma dwupoziomowa makieta Aglomeracji Górnos Śląskiej (rys. 4). Górny poziom makiety to miniatura najważniejszych i najciekawszych obiektów na Śląsku, a jej drugi, podziemny poziom (-1) to metafora wybranych chodników i korytarzy górniczych.

Rys. 4. Silesianum, cechownia

Fig. 4. Silesianum, pithead building

Źródło: oprac. Aneta Wiatr

Rys. 5. Silesianeum, założenie urbanistyczne, widok na „śląski dywan”

Fig. 5. Silesianeum, urban concept design, Silesian carpet view

Źródło: opracowanie własne

Głównym założeniem parku edukacyjnego jest „śląski dywan” (rys. 5), tzn. otwarty pasaż pieszy, stanowiący oś założenia. Dywan ten „utkany” jest z węgla, cegły, betonu, piasku i drewna (szlak architektury drewnianej), czyli metafor regionu. Ułożone nieregularnymi pasami tworzą one „pokłady” dziedzictwa kulturowego, które zwiedzający może kolejno odkrywać. Tak stworzona ścieżka edukacyjna prowokować ma do zagłębienia się w historię i tradycję regionu. Oś edukacyjna zamknięta jest z jednej strony placem, stanowiącym zminiaturyzowaną mapę Śląska, na której umieszczone są mobilne boksy informacyjne, lokalizacyjnie odpowiadające usytuowaniu miast, które reprezentują. Z drugiej strony oś zamknięta jest amfiteatrem. Założenie nawiązuje także do śląskiego krajobrazu, który odzwierciedlają tu przeskalowane na potrzeby parku zielone hałdy.

„Silesianeum” dedykowane jest różnym grupom ludzi, od młodzieży szkolnej, rodzin, turystów, po indywidualnych inwestorów, kontrahentów oraz młodym firmom w początkowym okresie ich powstawania. Projekt ma być aktywatorem rozwoju aglomeracji jako całościowego, dynamicznie działającego organizmu, który elastycznie dostosowuje się do rzeczywistości i spełnia wszystkie wymagania interakcyjne, dynamizujące procesy rozwoju i przekształceń.

